

DEN FRANSKE FOLKEFRONT 1936 - 1938 I DEN NYERE HISTORIESKRIV- NING

Af MICHAEL SEIDELIN HANSEN

I den tredje republiks brogede og ofte uoverskuelige historie træder en periode frem med en særlig vægt og betydning, nemlig folkefrontperioden, der oftest kronologisk anbringes indenfor rammen 1936 - 1938. At denne placering er diskutabel vil blive behandlet senere. Men spiller folkefronten en ubestridelig rolle i den nationale historie, er dens rolle i international sammenhæng ikke mindre. At denne erkendelse af folkefrontens betydning både nationalt og internationalt bliver stadig dybere både i den franske og internationale historieskrivning, vidner den lange række værker og mindre undersøgelser, som de sidste ti år er fremkommet med folkefronten som tema, ganske tydeligt om.

Folkefrontregeringen i Frankrig var den første »ægte« arbejderregering i landets historie, dvs. hvor et arbejderparti med et erklæret socialistisk programgrundlag, med en vælgeropbakning overvejende sammensat af arbejdere og med indflydelse i fagbevægelsen, nemlig Section Française de l'Internationale Ouvrière SFIO, dels var den største formation, dels havde ledelsen af regeringen og de vigtige poster som indenrigsministerium og økonomiministerium.¹

Et andet punkt er folkefrontens tilblivelse som et barn af den antifascistiske kamp, der kulminerede med de voldsomme begivenheder i februar 1934, hvor det lykkedes arbejderklassen at slå den fascistiske mobilisering afgørende tilbage. Fra denne kamp udgik enhedsbestræbelserne mellem de to arbejderpartier, der siden splittelsen af den franske arbejderbevægelse ved socialistpartiets kongres i Tours i 1920 var splittet, som i resten af verden, i et socialistisk og kommunistisk parti, en splittelse som også slog igennem i fagbevægelsen. Når man i dag i Frankrig indgående beskæftiger sig med folkefronten skal det aspekt ikke overses, at arbejderbevægelsen står midt i et forsøg på at overvinde tidligere splittelser, forsøg materialiseret i Venstreunionen, der har det øvrige aspekt til fælles med folkefronten, at den omfatter en borgerlig gruppering, nemlig les radicaux de gauche, ligesom det radikale parti var med i folkefronten i 1936.

Den franske folkefronts betydning langt udover landets grænser understreges blot ved at se på to fremstillinger om den danske arbejderbevægelses historie, nemlig Ib Nørlands fremstilling og forlaget Auroras: Lad falde hvad ikke kan stå!², der begge fremhæver folkefrontspolitikens betydning for DKPs udvikling, ligesom Einhart Lorenz gør det samme for Norges vedkommende³.

Et andet vigtigt punkt er spørgsmålet om den internationale kommunistiske bevægelses medvirken i udformningen af denne politik, og meget forenklet spørgsmålet om folkefronttankens oprindelse i relation til Kominterns VII. Verdenskongres i Moskva i 1935, der som hovedopgave beskæftigede sig med disse problemer i forbindelse med formuleringen af en strategi for den antifascistiske kamp. Med et konkret studium af denne folkefrontpolitikens udførelse får man reelle muligheder for at undersøge samspillet mellem Komintern og dens enkelte sektioner, de nationale partier, hvilket også i høj grad har medvirket til den voldsomme interesse for den franske folkefront.

I forbindelse med den franske folkefront rejser der sig en række problemer af metodisk art. Der er i første række materiale problemet, der i høj grad har sat sit præg på historieskrivningen om folkefronten og dens internationale sammenhæng. Ser vi på partimaterialet, altså spørgsmålet om partiarkiver, er man allerede ilde stedt. For SFIO eksisterer intet egentligt partiarkiv. Der findes kongresreferater, men officielle referater fra ledelsesmøder både på centralt og lokalt plan eksisterer ikke. For det radikale parti er man i en lignende situation. En del er gået til under krigen, meget er blevet destrueret i forbindelse med splittelser, fraktionskampe etc! Om det kommunistiske parti, PCF, er situationen mere kompliceret. Alt materiale vedrørende Komintern har hidtil befundet sig i Moskva, og der er ingen adgang til Kominterns arkiver. En del af disse arkiver omfattende PCF er dog nu ved at blive overført til Frankrig, hvor der på partiets historiske institut og arkiv, Institut Maurice Thorez, nu befinder sig partiarkiver til

1928, men uden registranter. Materialet er endnu ikke tilgængeligt, og hvornår overføringer for senere år finder sted vides ikke.

Hvad organisationsarkiver angår er situationen ligeså sort. Den faglige landsorganisation CGTs arkiver er ikke tilgængelige, ligesom der er alvorlige lakuner. En udvej findes dog ved at der ofte er gode ting at hente. For en række af de organisationer som f.eks. Ligue des droits de l'homme, der spillede en helt afgørende rolle i folkefronten, ser situationen ikke bedre ud. Krigen, skødesløshed, angst for at papirer faldt i modstanderes hænder etc. har været hårde ved materialet.

Private arkiver kommer derfor til at spille en større og større rolle. I en historiografisk oversigt over den franske kommunismes historie har Annie Kriegel, der er en af de førende forskere af fransk arbejderbevægelse i det 20. årh., omtalt værdien af disse privatarkiver, der givetvis vil vokse jo flere af de direkte implicerede i folkefronten, der efter deres død lader deres arkiver publicere⁴. Der er her ikke alene tale om mødereferater etc., men også om betydelige samlinger af pjecer, flyveblade etc., som ofte kan kaste lys over lokale aspekter af folkefrontspolitikken. Eks har Andre Marty, medlem af PCFs ledelse og medlem af Kominterns eksekutivkomites (EKKI) sekretariat, valgt på VII. Verdenskongres i 1935 og ekskluderet af PCF i 1953, overladt sit arkiv til Centre d'Histoire du Syndicalisme i Paris. Ligeledes indleveres til Institut Maurice Thorez arkiver og materiale fra kommunistiske aktivister på alle niveauer i partiet.

De offentlige arkiver, først og fremmest Archives Nationales, udgør et broget billede. I indenrigsministeriets arkiver findes et righoldigt materiale, især om kommunismen, herunder også udenlandske kommunisters aktivitet i Frankrig. Problemet er den 50-års regel, der eksisterer i Frankrig, og skønt en ny lov har givet mulighed for dispensationer frem til 1939 gives der ikke adgang til disse arkiver. Bedre er man stillet med departements-arkiver, hvor der ofte åbnes, og hvor man ofte finder værdifulde ting til belysning af lokale aspekter. På Bibliothèque Nationale findes udover samtlige af periodens dagblade og tidsskrifter, der hidtil har udgjort det vigtigste materiale, også et righoldigt udvalg af foldere, opråb etc. Det samme findes i politiets arkiver, der til belysning af den franske arbejderbevægelses historie er nogle af de bedste arkiver, og hvor man administrerer en relativt liberal politik hvad angår adgang til materialet.

Denne noget brogede materialsituation har fået flere historikere til i fortvivelse at sige, at det i realiteten var umuligt at lave kvalificeret forskning på folkefronten. De seneste år har imidlertid vist, således som jeg vil forsøge at vise det her gennem en oversigt over en række af de nyeste værker om folkefronten, at man kan komme langt med en optimal udnyttelse af det materiale, der er til rådighed. Når alene dagspressen, tidsskrifter, pjecer, flyveblade, samtidige debatindlæg og den omfattende memoirelitteratur opregnes, findes allerede et overådigt materiale. Når dertil kommer forhandlingerne fra senatet og deputeretkammeret, forhandlingsreferater fra lokale valgte forsamlinger, er der mulighed for at dække den parlamentariske side. Hvad f.eks. det kommunistiske parti angår kan man komme langt ved at nærlæse den kommunistiske presse, Maurice Thorez værker, og de forskellige tidsskrifter, der blev udgivet af Komintern til orientering for de nationale partier.

Desuden spiller interviews en stor rolle for en stor del af forskningen. Ofte, som det vil fremgå, trækkes dog slutninger og konklusioner fra interviews, som er meget vidtgående i forhold til den usikkerhed af forskellig art, der altid vil bestå ved interviews med samtidige aktører med en tidsafstand på knap 40 år.

De forskellige tendenser og betragtningsmåder, der har gjort sig gældende ved undersøgelser af den franske folkefront træder tydeligt frem ved at sammenholde deres analyser af afgørende begivenheder eller institutioner som partier etc. De behandlede bøger eller artikler er for flertallets vedkommende skrevet indenfor de sidste ti år, og repræsenterer derfor den nyeste forskning på området. Der er kun medtaget bøger eller artikler med direkte behandling af folkefronten som hovedtema, mens den lange række

af værker om den tredje republiks historie, som eksisterer, og som delvist behandler folkefronten, ikke er medtaget⁵. Karakteristisk for de ældre af disse fremstillinger er, at de betragter folkefronten som endnu en af de mange politiske konstellationer af kort varighed, som kendetegner den tredje republik og dens regeringer. Forståelse for folkefrontens helt igennem unikke karakter og konsekvenserne - nationalt og internationalt - af dette eksperiment mangler ofte totalt⁶.

Efter Raymond Poincares Union Nationale regering 1926-29, afløser frem til 1934 en række regeringer med radikal dominans hinanden. I februar 1934 eksploderer de spændinger, som havde eksisteret i det franske samfund siden slutningen af verdenskrigen, i angrebet på Nationalforsamlingen den 6. februar 1934. Anledningen var den såkaldte Stavisky affære, afsløringen af politikeres og embedsmænds omgang og støtte til denne finanshaj, hvis mystiske død kastede et grelt lys over forbindelserne mellem finanskapitalen og det politiske liv. Affæren blev benyttet af diverse fascistiske grupperinger til et forsøg på et afgørende slag mod det borgerlige demokrati, og satte den 6. februar Paris i en borgerkrigs-lignende situation.

Det skal ikke være opgaven her at analysere den franske fascisme og dens særlige træk. Et forsøg er gjort af Ernst Nolte i hans store værk »Action française«. I de kommunistiske historikere, Jacques Chambaz og Claude Willards oversigtsværk: »Le front populaire pour le pain, la liberté et la paix«⁷, gives en analyse af den franske fascisme i 1934. Forfatterne insisterer her - i god overensstemmelse med den kommunistiske Internationales fascismedefinition fra Kominterns VII. Verdenskongres i 1935 - på sammenhængen mellem storkapitalen og de fascistiske organisationer. Parfumemiljonæren Coty støttede økonomisk flere grupper, og champagnekongen Pierre Taittingers organisation Les Jeunesses Patriotes omfattede flere tusinde uniformerede medlemmer, ligesom den vigtigste organisation, Colonel de la Rocque's Croix de feu modtog betydelige bidrag fra industrielle kredse, herunder Coty.

Et af hovedspørgsmålene er, om der den 6. februar var tale om et bevidst kupforsøg fra de fascistiske ligaers side eller en manifestation uden nøjere definerede mål. Mens den parlamentskommission, som efter begivenhederne blev nedsat kom til den første konklusion, er der nu blandt historikere almindelig enighed om den sidste fortolkning. I sit oversigtsværk over det franske højre, »La droite en France«, 1963, understreger René Rémond den franske fascismes sammensatte karakter. Ligaernes ideologiske indhold var så forskelligt, at det ikke var muligt for dem at koordinere en sådan bevægelse, og selve begivenhedsforløbet den 6. viser også en bemærkelsesværdig tilbageholdenhed i afgørende øjeblikke fra Croix de feus side.

Fascisterne var imidlertid ikke de eneste på Concordepladsen den 6. februar. Kommunisterne var der også, og hele den ikke-kommunistiske historieskrivning siger, side om side med fascisterne. Det kommunistiske parti, PCF angreb Daladier for at have ladet sin regering falde »for det fascistiske pres« og lade landet åbent for ligaernes forgodtbefindende. På dette grundlag demonstrerede kommunisterne den 6. Chambaz anfører,⁸ at en del af forklaringen på denne holdning skal ses i lyset om ledelsen mellem Barbé-Celor fløjen og Maurice Thorez. I de talrige værker om partiet findes indgående analyser af denne fraktionskamp mellem Barbé-Celor ledelsen, der kort kan siges at repræsentere teserne fra Kominterns VI. kongres i 1928, og gruppen omkring Thorez, der skønt officielt i overensstemmelse med denne politik under indtryk af partiets uafbrudte nedgangslinie i medlemstal og stemmetal og under indtryk af den lynhurtige likvidering af KPD i 1933 langsomt indså det uholdbare i klasse mod klasse linien⁹. Partiets dagblad l'Humanité afspejler denne manglende afklaring i partiet, og Maurice Thorez, der i 1934 efter udrænsningen af Barbé-Celor gruppen og især efter eksklusionen af Doriot, er partiets ubestridte leder, angriber senere på året l'Humanités linie¹⁰.

Herefter tager enhedsinitiativerne fart. Det første kommer fra SFIOs Seine federation, der ledes af Jean Zyromski, der leder den ikke-trotskistiske venstrefløj i partiet.

Hans opfordring til PCF¹¹ om en enhedsdemonstration afvises, PCF arrangerer deres egen den 9., der får opbakning af den PCF kontrollerede landsorganisation CGTU og enkelte SFIO afdelinger, der trodser partiledelsens forbud mod deltagelse. Demonstrationen får masseopbakning og ender i et blodbad med flere døde og hundredvis af alvorligt sårede. Større betydning får dog den demonstration, der indkaldes til den 12. af den faglige landsorganisation CGT, der var den største, og som stod SFIO nær. Hverken PCF eller CGTU indbydes til forhandlingerne om demonstrationen, men opfordrer deres medlemmer til at slutte sig til den. Den 12. får i Paris og i provinsen karakter af generalstrejke, og 80000 mennesker deltager i den fredelige demonstration i Paris, hvor kommunistiske og socialistiske arbejdere lancerer slagord om aktionsenhed. Hermed er det første skridt til enhedsbevægelsen taget.

Efter flere forhandlinger om fælles optræden mellem PCF og SFIO undertegnes som et foreløbigt højdepunkt den 27. juli 1934 »Le pacte d'unité d'action« mellem de to partier. Forud er gået PCFs nationale konference i Ivry den 23.-26. juni, hvor Thorez formulerer »Vi vil for enhver pris formulere enhedsaktioner med de socialistiske arbejdere, mod fascismen«. Han understreger også her nødvendigheden af et forsvar for den borgerlige stat, og mellemlagens betydning i den antifascistiske kamp. Den kommunistiske historieskrivning tillægger denne konference stor betydning. I en samling af artikler i »Le Front populaire. La France de 1934 à 1939«,¹² betegner Georges Cogniot, der ud over at være historiker i denne periode var PCFs repræsentant i Komintern, beslutningerne fra Ivry som historiske og beskæftiger sig videre med Kominterns rolle.

I den ikke-kommunistiske historieskrivning betegnes ændringen af den tidligere linie som en saltomortale, iscenesat fra Kominternhovedkvarteret i Moskva, og udført af Kominterns udsending i Frankrig, Fried. Man har især hæftet sig ved Kominterns Eksekutivkomite (EKKI) brev til PCFs centralkomite af 11. juni 1934, der ifølge den officielle Kominternhistorie »Die kommunistische Internationale. Kurzer historischer Abriss« 1970, der er udarbejdet bl.a. af førende Kominternhistorikere som Sobolew og K.K. Schirinja, »enthielt Empfehlungen, die den französischen Kommunisten halfen, auf der Landeskonferenz in Ivry wichtige Beschlüsse zu fassen«,¹³ Dette brev tages uden undtagelse som det sikre bevis på en Moskvastyring af enhedspolitikken. I sin Maurice Thorez biografi nævner Philippe Robrieux dette¹⁴, ligesom den amerikanske Kominternforsker, Branko Lazitch, i en artikel i dette brev klart ser styringen.¹⁵

Cogniot benægter ikke sammenhængen mellem Komintern og udformningen af de lokale sektioners politik. Han mener dog, at der der på vejen til Ivry konferencen er gennemløbet afgørende etaper, der gør det umuligt at tale om saltomortaler og som i højere grad belyser lokale initiativer. Han peger her på Amsterdam/Pleyel bevægelsen, en fredsbevægelse startet på initiativ af Henri Barbusse og Romain Rolland, der på en kongres i Amsterdam i efteråret 1932 samler 2200 delegerede fra 29 nationer. Heri og i senere møder deltager udover kommunister, der støtter bevægelsen helhjertet, ledende SFIO folk som den senere minister i Blums folkefrontregering Georges Monnet trods forbud mod SFIO deltagelse. Bevægelsens bredde og omfang får Cogniot, men også borgerlige historikere som Louis Bodin og Jean Touchard i deres oversigtsværk over folkefronten til at se denne bevægelse som den første skitse til en samling af venstrekræfterne.¹⁶ Cogniot ser også i opgøret med klasse mod klasse linien i PCF en forberedelse til den senere politik, der yderligere understreger hans synspunkt om en kontinuerlig linie i partiets politik. Hvor forståelig Cogniots vurdering end er, forekommer hans tolkning at være mere komplet end de ofte meget mekaniske og til tider ganske vulgære tolkninger af typen »Moskvastyring«, som især Branko Lazitch i hele hans produktion gør sig skyldig i¹⁷.

En særlig tolkning af PCFs enhedspolitik efter Ivry konferencen findes hos Georges Lefranc, der er en af de mest fremtrædende forskere af fransk arbejderbevægelse i det 20. årh., og hvis store værk om folkefronten længe har været anset for værket¹⁸.

Lefranc deltog som organiseret SFIO medlem selv i ledelsen af en vigtig enhedsorganisation, Comité de vigilance des intellectuels antifascistes, dannet i marts 1934, hvor der sker en vigtig samling af intellektuelle på venstrefløjen med og uden partitilhørsforhold. Hans værk er grundigt i detaljen, udmærker sig ved at have en række dokumenter og vidneudsagn i et appendiks, men er svagt i analysen. F.eks. inddrages i ringe omfang samspillet mellem folkefronten og den internationale udvikling. PCFs enhedsforsøg analyseres f.eks. ikke i Kominternsammenhæng. For Lefranc er det et spørgsmål om for PCF at afskære de socialistiske masser fra partiets ledelse og således realisere enheden fra neden på trods af, at Thorez ved et partiopgør, der også var farligt for hans egen position i partiet, havde skilt sig af med talsmændene for denne politik, og at han, som Robrieux, der ikke kan mistænkes for kommunistiske sympatier, nævner det i sin Thorez biografi, fra juni 1934 og til sin død fører en meget moderat politik overfor SFIO og dets ledelse, selv i perioder som i 50'erne, hvor partiet var degenereret til et parti med ansvar for en blodig kolonikrig.

Undertegnelsen af enhedsaktionspagten, Pacte d'unité d'action, mellem SFIO og PCF den 27. juli 1934 var for PCF blot et skridt på vejen til den bredere samling, man havde forudset på Ivry konferencen, og som havde Kominterns fulde opbakning. I Cahiers de l'Institut Maurice Thorez, no. 1, 1966, findes ud over PCFs og SFIOs udkast til denne pagt og den endelige udformning samt Maurice Thorez indlæg i et af de forberedende møder, hvor diskussionen især går på dannelsen af et koordineringsorgan mellem de to partier, som PCF presser på for at få oprettet med henblik på at få formaliseret samarbejdet i så høj grad som muligt.

Med denne pagt indledes en periode med voldsom politisk aktivitet i enhedsliniens tegn. På fagligt plan indledes forhandlinger om en sammenslutning af CGT og CGTU, hvor CGTU presser på for denne enhed, og hvor sammenslutningen på formelt plan sker på Toulousekongressen marts 1936. En kort oversigt med redegørelse for de vigtigste problemer findes i Georges Lefrancs lille bog i Que sais-je serien, Le syndicalisme en France, 1973. Han understreger her, at det på kort sigt er CGT med sine krav om fagbevægelsens absolutte uafhængighed af politiske partier og forbud mod fraktionsvirksomhed, der trækker det længste strå, idet CGTU modvilligt må bøje sig. I hans videre konklusion, at sammenslutningen på længere sigt er en sejr for PCF, deler han med hele den ikke-kommunistiske forskning, idet det lykkes PCFs ledere i CGT, skønt i mindretal, at kanalisere den enorme medlemstilgang, der kommer i årene 1936-38 (fra begyndelsen af 1936 til slutningen af 1936 stiger medlemstallet fra en million til fem millioner) i retning af PCFs positioner i den faglige politik, og efter Frankrigs befrielse i 1944 overtager PCF da også endegyldigt ledelsen af CGT, naturligvis styrket af modstandskampen og flere socialistiske CGT lederes direkte kollaboration med tyskerne.

I et indlæg på en konference afholdt af Institut Maurice Thorez i 1966 med temaet: Le front populaire et l'action de Maurice Thorez, hvis indlæg og diskussioner er gengivet i Cahiers de l'Institut Maurice Thorez no. 3-4 findes de kommunistiske synspunkter på den faglige enhed, som efter bruddet i 1921 genskabes i 1936. Det understreges, at CGTU bøjer sig på alle punkter; men, tilføjes det i samklang med den øvrige historiskrivning, på længere sigt viste udviklingen det rigtige i denne forsigtige linie. CGTUs linie var da også helt på linie med beslutningerne på Kominterns VII Verdenskongres.

Et punkt hvor PCF havde sværere ved at bøje sig var spørgsmålet om folkefrontens organisatoriske rammer. I løbet af 1935 lykkes det Daladier fløjen i det radikale parti at vinde flertal for en tilslutning til enhedsbevægelsen. Det radikale partis holdning er ikke tilstrækkelig belyst. I en af de senere partihistorier redegøres dog på tilfredsstillende måde for de forskellige fløje i partiet, der mere end noget andet part inkarnerer den tredje republik, og som i hele republikkens historie er *Partiet*. Især kommunisterne hilser dette velkomment, især fra efteråret 1935, hvor et veritabelt felttog sættes ind for at overbevise den radikale partiledelse om, at de radikales middelklassevælgeres virkeli-

ge interesser bedst varetages indenfor en bred venstreenhed. Temaet tages op af Daladier, der i en kampagne mod storindustrien lancerer det berømte begreb »de 200 familier«, i hvilket den kommunistiske og radikale klasse- og statsanalyse falder sammen. Det er i denne periode, at Maurice Thorez lancerer begrebet »Front populaire«, med eksklusiv adresse til middelklassen og landbobefolkningen.

Megen opmærksomhed er viet Sovjetunionens holdning, der bedst kan måles på den fransk-sovjetiske pagt, der indgås af Stalin og Laval i maj 1935, og hvor Sovjetunionen anerkender et kapitalistisk lands ret til et forsvar, hvilket på nationalt plan betyder en ændring af PCFs hidtidige antimilitaristiske politik. PCF hilser pagten og Stalins politik med en plakat: Stalin har ret! I sine erindringer analyserer Jacques Duclos, PCFs »nummer to«, fra 1934 til sin død i 1975 PCFs holdning. Det gjaldt for Sovjetunionen overfor den fascistiske fare at samarbejde med alle stater, der var villige til en aktiv fredspolitik, og således var det også naturligt for de kommunistiske partier på nationalt plan at samarbejde med disse kræfter¹⁹. Med disse indrømmelser til de radikale åbnes døren for en tilnærmelse endegyldigt.

Med forberedelseskomiteen til en fælles 14. juli demonstration 1935, Rassemblement Populaire, omfattende hele det franske venstre fra de radikale og videre over SFIO til PCF, de to store faglige landsorganisationer og organisationer som La Ligue des Droits de l'Homme, hvis formand bliver komiteens præsident, skabes den egentlige folkefrontsorganisation, som PCF havde efterlyst. 10. januar 1936 offentliggøres Rassemblement Populaires krav. Georges Lefranc²⁰ understreger, at komiteens sammensætning gør, at der ikke er tale om en ny koalition af partier som i Cartel des Gauches i 1924. Organisationen forbliver løs, og mærkeligt nok omtaler Lefranc ikke et hovedpunkt i denne sammenhæng nemlig kommunisternes krav om dannelse af komiteer i hele landet med tilknytning til Rassemblement Populaire, åbne for partier organisationer og hvad vigtigt er, enkeltpersoner²¹. PCF så her en mulighed for en virkelig folkelig deltagelse og folkelig kontrol med bevægelsen og kontrol med en evt. regerings handlinger. I hele den kommunistiske historieskrivnings analyser af folkefrontens nederlag spiller dette punkt en stor rolle, idet man gennem sådanne komiteer kunne have kanaliseret en aktiv støtte til regeringen Blum, der lod sig vælte to gange af nederlag i det ene af parlamentets to kamre, senatet. Både SFIO og de radikale var imod en sådan organisationsform, idet de frygtede, at sådanne komiteer helt ville få kommunistisk dominans.

Striden om organisationsformen var ikke den eneste. Udarbejdelsen af programmet stødte på alvorlige vanskeligheder. To opfattelser stod overfor hinanden: skulle programmet være offensivt, dvs. indeholde krav om strukturændringer, eller skulle det begrænse sig til politiske krav til støtte for republikken og begrænsede sociale foranstaltninger? PCF og de radikale gik ind for det sidste, mens SFIO krævede strukturændringer. I sin bog om socialismen i Frankrig eller rettere SFIO redegør Lefranc for de forskellige retninger i SFIO²², der også i relation til Leon Blum naturligvis behandles i de adskillige Blum biografier, bedst i Gilbert Zieburas, der desværre slutter i 1934²³. Det er især den trotskistiske fløj under ledelse af Marceau Pivert²⁴, der fører sig frem med radikale krav om nationaliseringer, men også moderate SFIO ledere som CGT's generalsekretær Leon Jouhaux kræver ændringer, stærkt inspireret af den belgiske socialistiske teoretiker de Mans ideer der har træk til fælles med korporativismen, og som af PCF kort og godt betegnes som fascisme. Ang. PCFs linie er Bodin og Touchard i deres vurdering på linie med en samtidig kommentar af formanden for lærernes fagforening, Delmas, der betegnede kommunisterne som parat til alle indrømmelser for at holde på de radikale, og at de sammen med dem bekæmpede ethvert forsøg på at få et revolutionært indhold ind i programmet²⁵. Splittelsen på dette område ekeksisterede dog også indenfor SFIO. F.eks. udtrykte Leon Blum, der hørte til partiets centrum i en række artikler i partiets dagblad Le Populaire skepsis overfor nationaliseringer, da de ifølge Blum kun er

en etape i den kapitalistiske økonomi, og ikke bryder med den. På det økonomiske plan risikerer man kun at så illusioner med nationaliseringer, hævdede Blum, for den kapitalistiske økonomi lader sig ikke regulere. Lefranc, der slutter om disse synspunkter i sin folkefrontbog, går ikke skridtet videre og påviser, at hele Blums senere virke var et stort forsøg på med endnu mere begrænsede forholdsregler end nationaliseringer at få den kapitalistiske økonomi til at fungere, og at han hver gang led nederlag.

Hvad angår betydningen af programmet er Lefranc den eneste af de ikke-kommunistiske historikere, der understreger dets betydning, idet han understreger, hvorledes Blum dels opfattede det som et valgprogram for anden valgrunde (hvor folkefrontspartierne trak deres kandidater tilbage til fordel for den bedst placerede og satte deres apparat ind på at få den bedst placerede valgt), dels som program for regeringen.

Kommunisternes dom over SFIO er hård. SFIO forhindrede et realistisk program af større rækkevidde end det vedtagne med deres »venstrephaser«, hedder det i hele den kommunistiske forskning, mens de i deres praktiske politik lagde sig op af de Mans ideer om en omorganisering af økonomien til fordel for hele samfundet, og der er her, siger Chambaz, fuld overensstemmelse mellem SFIO og udbryderne fra partiet i 1934, de såkaldte neosocialister (den gamle højrefløj) med Marcel Déat i spidsen. Chambaz betegner denne politik som proudhonisme, og undlader ikke at nævne, at Déat og flere af neosocialisterne ender som kollaboratører i tysk uniform! Den mest realistiske forklaring på PCFs holdning giver Duclos i sine erindringer: der var tale om at undgå et brud med middelklassen og det radikale parti, hvis højrefløj var imod folkefrontsarbejdet. Overfor den fascistiske fare i landet og kampen for freden på verdensplan måtte en regering, hvis hovedmål var på disse områder, prioriteres. Robrieux ser denne politik som et bevis på, at PCFs virkelige ærinde var promovering af Sovjetunionens kollektive sikkerhedspolitik.

Laval regeringen, der støttes af Herriot fløjen i det radikale parti, skubber med sine nedskæringslove på det offentlige en stor del af middelklassen fra sig og i armene på folkefronten. De radikale med regeringsansvar må betale dette ansvar ved valgene den 26. april og 3. maj med et betydeligt stemmetab, selv om valgkampen udelukkende føres af folkefronttilhængerne med Daladier og unge radikale som Pierre Cot i spidsen, på Rassemblement Populaire grundlaget. De radikale mister 43 pladser i det nye kammer, SFIO vinder 49 og bliver det største parti, og valgets store sejrherre bliver PCF, der vinder 62 med 1,5 mio. stemmer. Folkefrontpartiernes majoritet er, når løsgængere er talt med, 376 i forhold til 238 for højre. En grundig analyse af valget er lavet af Georges Dupeux²⁶, der fremhæver flg. forhold: PCF bliver et nationalt med massekarakter (medlemsudviklingen vender vi tilbage til), PCFs brud på aftalerne i forhold til SFIO og radikale, der dannes et disciplineret, kommunistisk vælgerkorps. Disse karakteristika er, fremhæver Dupeux, gældende den dag i dag, og bekræftes af senere valgundersøgelser foretaget af La fondation nationale des sciences politiques. Videre den radikale vandrings især i byerne, der kommer PGF tilgode. PCFs bejlen til middelklassen har ikke været forgæves og den åbne politik overfor katolikkerne, den udstrakte hånd (la main tendue) og talen om »l'union de la nation française«, der er de store temaer på partiets VIII. kongres januar 1936, giver partiet en indflydelse langt ind i katolske rækker, som kan aflæses af stemmetallene i de katolske departementer.

Et andet forhold understreges af Dupeux, nemlig at SFIO mister stemmer i de departementer, hvor den lokale ledelse havde været afvisende overfor enhedspolitikken med kommunisterne og stærk fremgang i Seine-et-Oise, hvor Zyromski fløjen allerede fra februar 1934 havde gjort sig til talsmand for enhedsarbejde med PCF.

Dupeuxs grundige og sobre analyse står alene, og det er karakteristisk for undersøgelsens autoritet, at den benyttes som grundlag både i den kommunistiske og ikke-kommunistiske forskning.

Hvad partiernes reaktioner angår er reaktionerne i det radikale parti de mest komplekse, men desværre står tilbage at lave en undersøgelse af det radikale parti i folkefrontperioden, hvilket er så meget mere beklageligt, som en simpel konstatering af styrkeforholdet i Deputeretkammeret viser, at uden de radikale ingen folkefrontregering, og kommunisternes respekt for de radikale viser hvilken betydning man fra PCFs side tillagde dette parti. Daladier står dog på de flg. kongresser i partiet stærkt og er ubestridt partiets leder, hvilket vil sige, at højrefløjen har anerkendt hans fortolkning af valgresultatet, nemlig at den radikale deltagelse i Lavalregeringen havde slidt på partiet, og at folkefrontsdeltagelsen havde reddet partiet for en endnu større tilbagegang.

Dagen efter anden valgomgangs resultat krævede Blum som leder af det største parti ledelsen af den nye regering. Udover de radikale og de socialistiske grupperinger, som udgjorde majoriteten, blev PCF opfordret til at indtræde i regeringen, i parlamentet som på alle planer af det politiske liv. PCFs vægning er et af de mest omdiskuterede punkter i forbindelse med folkefronten.

Spørgsmålet om regeringsdeltagelse i folkefrontregeringer var blevet udførligt behandlet på Kominterns VII. verdenskongres, hvor der var blevet opstillet klare principper for deltagelse²⁷. Det borgerlige statsapparat skulle være så paralyseret, at det ikke kunne hindre dannelsen af en sådan regering, der skulle være et stærkt opsving i massernes kamp, og regeringen skulle forpligte sig til et tilbundsgående opgør med alle fascistiske elementer. I sine erindringer, *Fils du peuple*,²⁸ anfører Thorez, at han ønskede deltagelse, men at et flertal af partiets politbureau var imod. I sine memoirer giver Duclos samme fremstilling og tilføjer, at flertallet var imod for ikke at give anledning til en yderligere hetz mod folkefronten og skræmme middelklassen med kommunistisk regeringsdeltagelse.²⁹ At der ikke kunne hetzes meget mere end der blev viser Bodin og Touchard dog med deres fyldige pressekommentarer. Den kommunistiske litteratur videregiver den autoriserede Thorez forklaring, der også godtages af flere borgerlige. Spørgsmålet er svært at løse, så længe Kominterns arkiver ikke er helt overført til Frankrig for PCFs vedkommende, men en del af forklaringen ligger givetvis i Kominternbeslutningen, så meget mere som det fra alle sider, også kommunistisk, anføres at Kominterns mand i Paris, Fried, spillede en afgørende rolle som rådgiver for den franske partiledelse.

I et vigtigt indlæg på et kollokvium afholdt af La fondation nationale des sciences politiques i 1965 findes et indlæg af Annie Kriegel om PCFs holdning til Blum regeringen og derunder spørgsmålet om regeringsdannelsen³⁰. Annie Kriegels mener, at PCFs holdning er en videreførelse af Lenins teser om dobbeltmagten fra 1917, og at PCF med sin stigende kontrol over masserne regnede med at kunne høste frugterne af Blums regerings svaghed, eftersom denne regering havde et flertal mod sig i senatet, og Blum under ingen omstændigheder ville rejse massebevægelser for støtte til sin politik imod et parlamentarisk flertal, legalist som han i ekstrem grad var. Der er intet i det tilgængelige materiale der støtter denne påstand, der også er en modsigelse af det gennemgående tema i Kriegels indlæg, nemlig PCFs yderst moderate politik, som hun tilskriver hensynet til sovjetiske interesser, især efter at der i løbet af 1935 og 1936 for Sovjetunionen ikke er tvivl om den retning, Hitlers politik tager. Et kommunistisk kupforsøg i Frankrig ville ganske enkelt være en for stor udfordring til den hårfine balance allerede i 1936, som Sovjetunionen ikke ville risikere at forrykke. Men for hele dette problems komplicerede karakter er det sigende, at selv PCF monografier er uklare. Gerard Walters udmærkede parthistorie anfører at Thorez allerede på partiets Villeurbanne-kongres i januar 1936 havde afvist deltagelse og Fauvets nyere parthistorie kommer ikke nærmere.³¹ I et interview i *l'Humanité* den 11.-11.-75 berører Giulio Ceretti, der skønt italiener af Komintern var indsat i PCFs centralkomite i disse år, og som deltog i mødet i politbureauet om regeringsdeltagelse, at kun Thorez og Duclos forklaringer betegner Ceretti, der stadig er et fremtrædende medlem af PCI, som efterrationaliseringer.

Regeringen dannedes 4. juni. Allerede sidst i maj var en voldsom strejkebølge gået over landet, hvor man for første gang i Frankrig oplevede fabriksbesættelser. Antallet af strejkende steg til to millioner i juni måned og ca. 9000 fabriksbesættelser. Den trozkistiske fløj (Pivert) i SFIO hilste strejkerne velkomne. Pivert råbte de berømte ord »Tout est possible«. I l'Humanité, PCFs dagblad, støttede strejkerne, der alle krævede vidtgående sociale reformer og regulering af forholdene på arbejdsmarkedet. Regeringen søgte at dæmpe bølgen, især da reaktionen havde let spil ved at hævde, at revolutionen ikke alene stod for døren, men var igang. Den 7. juni indkalder Blum arbejdsgivernes organisationer og CGT til et møde med regeringen. Resultatet bliver Matignon aftalen, der udover betydelige lønforhøjelser, især til lavtlønnede (15%) omfatter at retten til faglig virksomhed sikres, 40 timers arbejdsuge og betalt ferie.

Matignonaftalen fremstilles af alle historikere som et skel i fransk historie. Den franske arbejderklassens landvindinger er unikke, og f. eks. den kommunistiske historieskrivning vurderer resultatet yderst positivt. Hvad fortsættelsen af strejkerne angår skilles vandene. Chambaz, der er repræsentativ for det kommunistiske synspunkt, understreger den rolle trozkisterne spillede. På et centralkomitemøde den 9.-6. udtaler Thorez de berømte ord, at man må vide hvornår en strejke skal afsluttes, og med adresse til Pivert: »Non tout n'est pas possible.« Ifølge Lefranc er Blums forklaring, at der er tale om provokationer, iscenesat fra højre, og interessant er det da også at colonel de la Rocques Croix de Feu folk på løbesedler opfordrer til videreførsel af strejkerne. Gerard Walter mener, at en del PCF medlemmer mod partiets linie står bag strejkerne. Givet er det, at der i PCF var delte meninger. En af partiets ledere, André Ferrat, mener, at partiet skal føre bevægelsen helt til bunds, men afvises af Thorez, og ekskluderes af partiet. Bodin og Touchard giver en psykologisk forklaring, nemlig at arbejderklassen efter to års uafbrudt mobilisering med valgsejren og dannelsen af deres egen regering var i en tilstand af euphori, som førte til en videreførsel af strejkebevægelsen.

Der findes en omfattende litteratur om strejkerne udover de nævnte fremstillinger. Lefranc har udgivet en serie tekster³², der også berører partiernes stillingtagen, og Rabauts bog, der især ser tingene fra en trozkistisk eller pivertistisk synsvinkel³³. Den nyeste forskning griber fat om en meget frugtbar synsvinkel, nemlig virksomhedsundersøgelser i det omfang der gives adgang til virksomhedsarkiver. At der kan opnås fremragende resultater ad denne vej vidner B. Badrés analyse af Renaultstrejkerne om³⁴. De to Blum regeringer, den første fra 4.-6. 1936 til 22.-6.37, den anden fra 13.-3.-38 til 10.-4.38 møder vanskeligheder på to hovedområder: udenrigspolitikken og den økonomiske politik. Hvad udenrigspolitikken angår, er det Spanien og diskussionen om ikke-interventionspolitikken, der står i forgrunden. Lefranc forsøger - uden noget kildegrundlag at holde sig til - at udråbe Blum til tilhænger af intervention³⁵, men uden mulighed for at realisere denne politik uden støtte fra England, der ifølge Lefranc er den akse, hvorom Blums udenrigspolitik drejer sig. Lefranc og i det hele taget den borgerlige historiefor- skning redegør ikke for spændingerne indenfor SFIO, hvor den stærke højrefløj under ledelse af Paul Faure truer med at sprænge partiet på Spaniensspørgsmålet i tilfælde af intervention, ligesom de radikales holdning heller ikke behandles tilfredsstillende. På den anden side befinder Blum sig i et pres fra CGT, hvis generalsekretær Jouhaux kræver intervention, og fra venstrefløjen i SFIO omkring Zyromski. Den stærkeste reaktion kommer fra PCF, der kræver intervention i så vidt omfang som muligt, og fordømmelsen af Blums politik fra den kommunistiske historieskrivning er da også voldsom og enstem- mig. I sine erindringer fremhæver Blum selv det forhold, at ingen magter åbent havde talt for intervention, og som det andet punkt forholdet til England, som man med et aggres- sive Tyskland som nabo ikke kunne tillade sig at sætte over styr. Den mest kvalificerede analyse af dette komplekse problem findes i det indlæg, som Pierre Renouvin holdt på det omtalte Blum-kollokvium i 1965, og de følgende diskussionsindlæg, især minister for luftvåbnet i Blum regeringen, Pierre Cots indlæg³⁶, hvor Renouvin som et hovedproblem

rejser udviklingen fra Blums oprindelige accept af støtte til Spanien til hans antiinterventionspolitik, og Renouvins konklusion er - meget forenklet refereret her - at det var hensynet til England, der bandt Blum. Renouvin støttes her af Cot, der dog i et nyligt indlæg i dagbladet *Le Monde* redegør for, hvorledes han i samarbejde med sin kabinetschef, den senere leder af Conseil Nationale de la Resistance, Jean Moulin, illegalt men med Blums viden sendte våben til Spanien³⁷.

Men der er samstemmighed om at denne non-interventionspolitik kølnede PCFs begejstring for Blum regeringens betydeligt, og at Blum på et vigtigt punkt havde mistet fagbevægelsens støtte.

Et andet hovedpunkt er regeringens økonomiske politik. Der kan her opstilles tre hovedetaper: den første fra begyndelsen af juni 1936 til slutningen af september. Den anden fra oktober 36 til februar 1937, og den tredje fra marts til regeringens fald i juni. 38 I den første periode gennemføres lovgivningen fra Matignon aftalerne, herunder 40 timers ugen, der af Jeanneney også betegnes som en beskæftigelsesforanstaltning, ligesom loven om kollektive overenskomster på arbejdsmarkedet også skal ses i lyset af ønsket fra statens side om et så lille spild som muligt af arbejdstimer ved lokale strejker. Gennemførelsen af Office du blé, en statslig indkøbscentral for korn sikrer mindstepriser og giver samtidig staten kontrol med en vigtig handelssektor. Til finansiering af omfattende offentlige arbejder finder en omfattende obligationsudstedelse sted. Forsøgene på at forøge købekraften slår ifølge Jeanneney fejl, voldsomme pris- og omkostningsstigninger, produktionsnedgang som følge af strejkerne bærer skylden. Et andet alvorligt problem er spekulation mod Banque de Frances guldreserver, der i september allerede er på randen af sammenbrud. Den anden periode er præget af, at Frankrig under indtryk af Banque de Frances situation efter forhandling med England og USA går fra guldet i september. Med devalueringen er der brud på Rassemblement Populaire programmet. Samtidig iværksættes en kontrol med guldbeholdninger. I den følgende periode stiger produktionen, men betalingsbalanceunderskuddet med udlandet vokser betragteligt, fra 500 mio. franc i september til 1580 mio. franc i februar 1937. Det bliver også stadigt sværere for regeringen at finansiere den voldsomme overbudgettering, trods låntagning i udlandet.

Den tredje periode, fra marts til regeringens fald i juni, er præget af den såkaldte pause, hvor regeringen proklamerer stop for reformerne for at få pusten. At Blum mærker hvor problemet er fremgår af beslutningen om obligationsudstedelsen til fordel for midler til forsvaret, hvor indehavere af kapital kan bytte denne og få renterne udbetalt i franske eller schweiziske francs. Målet er at undgå en yderligere kapitalflugt og ledsages af et vink om en snarlig valutakontrol. Disse foranstaltninger får dog ingen synderlig effekt, og da produktionen fra marts igen er faldende, arbejdsløsheden og udlandsgælden voksende beder regeringen i juni om ekstraordinære fuldmagter, som den ikke definerer nøjere. Den får disse fuldmagter i Deputerkammeret, men nedstemmes i Senatet, hvorefter regeringen går af. Den anden regering Blum beder straks efter sin tiltræden om lignende fuldmagter, stemmes ned i Senatet og går af.

Jeanneney opregner en række punkter til forklaring af regeringens økonomiske politik, punkter som han deler med en stor del af de ikke-kommunistiske historikere og økonomer, der har analyseret denne politik. Der er i første række spørgsmålet om produktiviteten. For at nå en levestandard på 1929 niveau måtte der ske en produktionsforøgning på 40% årligt, hvilket, fremhæves det, var umuligt med den franske industris dårlige stand og Blum regeringens gennemførelse af 40 timers ugen. At der er realistiske elementer i denne forklaring ses af, at PCF efter regeringens tiltræden kastede sig ud i en voldsom kampagne for en produktivitetsforøgelse. I centrum for de to regeringer Chautemps (mellem 1. og 2. Blum regering) stod stabilisering af økonomien.

En anden samlet oversigt over folkefrontens eller rettere Blums økonomiske politik

findes i tidsskriftet *Le Mouvement Social*s specialnummer om folkefronten³⁹. En kritik af anden karakter er fremsat af økonomen Alfred Sauvy i hans økonomiske historie⁴⁰, hvor hovedpunktet er, at en realistisk økonomisk politik ikke kunne gennemføres uden dybtgående strukturelle forandringer, f. eks. nationaliseringer.

Det er karakteristisk for den kommunistiske forskning, at man skarpt har angrebet Sauvys betragtninger. I en artikel om PCF og staten diskuterer Serge Wolikow hele nationaliseringsproblemet⁴¹. Hans store fortjeneste er, at han udover at referere partiets synspunkter i debatten i folkefrontperioden, som man hidtil har begrænset sig til fra kommunistisk side, påviser en udvikling i det kommunistiske synspunkt, nemlig at med Blumregeringens tiltræden var styrkeforholdet så meget ændret, at visse sektorer, f. eks. bank- og forsikringsvæsen kunne nationaliseres, og at partiet i 1937 hilser dannelsen af de statslige jernbaner SSNCF velkommen. Ellers findes der få samlede analyser af Blums økonomiske politik fra kommunistisk side. I det lidt der findes, gentages partiets synspunkter fra de samtidige debatter, og det er især devalueringen, der angribes. I sine erindringer begrænser Duclos, der var sit partis ordfører, sig til at fremføre devalueringens skadelige virkninger for arbejderklassen og istedet fremføre PCFs forslag om en skattepolitik, der især ramte de højeste indtægter samt industrien.

Nået så vidt rejser der sig et afgørende spørgsmål, nemlig afgrænsningen (kronologisk) af folkefronten. De fleste fremstillinger begynder med februar 34 og slutter med den anden Blum regerings fald. Hvad det første angår, er jeg ikke uenig, men afgrænsningen bagud er mere problematisk. Man bør tage Daladier regeringen med, af flere grunde: For det første har folkefrontpartierne stadig flertal i parlamentet, i lokale råd osv. For det andet stemmer alle folkefrontpartier for Daladier-regeringen, og for det tredje er det karakteristisk, at PCF insisterer på at betegne Daladierregeringen som en folkefrontregering, selv efter Daladier på den radikale partikongres i oktober 1938 havde trukket partiet tilbage fra folkefronten efter heftige angreb på PCF. I hvert fald for PCFs vedkommende må en analyse af partiets politik frem til Hitler-Stalin pagten anskues ud fra en folkefrontvinkel. Daladierregeringens politik, der med dens delvise afvikling af 40 timers ugen og dens brutale adfærd overfor strejkerne i november 38 endegyldigt afvikler folkefronteksperimentet, har været genstand for ringe forskning, men i december 1975 afholdt La fondation nationale des sciences politiques et kollokvium om Daladierregeringen, hvis indlæg og diskussion vil blive offentliggjort, og hvor der bl.a. findes væsentlige bidrag om det kommunistiske partis holdning i denne periode.

Skal man kort karakterisere forskningen omkring folkefronten som den tegner sig idag går der en tydelig skillelinje mellem den kommunistiske og ikke-kommunistiske. For den kommunistiske, koncentreret omkring Institut Maurice Thorez, er vurderingen af folkefronten overvejende positiv. Dette er forståeligt af flere grunde. Alle analyser af PCF, fra Walter i 1948 til Robrieux i 1975, understreger, at med folkefronten kom PCF ud af den isolation partiet havde været i tyverne og i begyndelsen af trediverne. Annie Kriegels analyse af partiets stærkt positive medlemsudvikling viser de indre konsekvenser for partiet⁴². Et andet kommunistisk aspekt er forholdet PCF/Komintern. Den kommunistiske forskning nævner uden undtagelse den positive vekselvirkning, og ser man på forskningen omkring Komintern understreges den betydning, PCFs erfaringer med enhedsarbejdet i 1934 havde for udviklingen af Kominterns politik. Dette punkt er blevet grundigt behandlet i DDR forskningen af den kommunistiske Internationale, her henvises til Schirinja og Schumachers artikler i *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*⁴³.

For den ikke-kommunistiske findes først en ikke særlig omfattende forskning, hvis hovedtendens er en kritik af folkefronten fra venstre. Rabaut er et eksempel herpå, men fælles for det meste af denne tendens er, at skrifterne i højere grad bærer præg af at være indlæg i en aktuel politisk debat end egentlige historiske analyser, dvs. de indeholder i

meget høj grad private moralske overvejelser og fordømmelser, der hverken er metodisk eller blot elementært teknisk underbygget. Robrieuxs Thorez biografi falder som et af de nyeste forskningsarbejder i denne grøft og skæmmes af en antikommunistisk holdning, der naturligvis er hans ret at have, men som får ham til at glemme de mest elementære videnskabelige principper.

En lykkelig udvikling er den serie af videnskabelige kollokvier og konferencer, hvor forskere med forskelligt politisk og videnskabeligt udgangspunkt mødes, ofte med fremtrædende folk fra folkefrontperioden. På et så kontroversielt emne som folkefronten stadig er præsenteres en række forskellige opfattelser af det samme problem eller begivenhedsforløb, ligesom de mange studenteropgaver om lokale problemer, f.eks. partiernes lokale stilling, undersøgelse af lokaladministrationens behandling af regeringens dekretter og love, og strejkebevægelser lokalt anskuet åbenbarer helt nye aspekter af denne periode af Frankrigs historie og dette forsøg for den internationale arbejderbevægelse, som vel ikke vil vælte den hidtidige forskning helt, men som under alle omstændigheder vil kunne bidrage til at kaste lys over hidtil uopdyrkede områder og ligeledes bidrage til at udrydde de værste misforståelser og vulgariseringer.

NOTER

1. Her ses bort fra SFIOs støtte til Cartel des Gauches regeringen under Herriot og Millerands deltagelse i borgerlige ministerier.
2. Ib Nørlund: Rids af dansk arbejderbevægelses udvikling, vol. II p. 157.
3. Einhart Lorenz: Arbejderbevægelsens historie II 1930-1973. 1975. p. 59.
4. Annie Kriegel: L'historiographie du communisme français. Premier bilan et orientation de recherches. I *Le Mouvement Social*, oct.-dec. 1965, no. 53. Den samme artikel findes som bilag til Kriegels analyse af PCF, *Les communistes*, ny udg. 1974.
5. F.eks. Jacques Chastenet: Histoire de la troisième République, vol. VI, VII. 1962, 1963 og Edouard Bonnefous: Histoire politique de la troisième République. Tomes V, VI. 1965.
6. Se f.eks. Alfred Cobban's *A History of Modern France*. vol. III 1965.
7. I det flg. Chambaz.
8. Chambaz p. 36.
9. Jacques Fauvet: Histoire du Parti Communiste Français, vol. I, II, 1964. Philippe Robrieux: Maurice Thorez. Vie secrète et vie publique. 1975 (Doktordisputats).
10. Maurice Thorez: Oeuvres. Tome 6, p. 170
11. For nemheds skyld bruges her betegnelsen PCF, som brugtes af partiet selv om det officielle navn var SFIC, Section française de l'Internationale communiste.
12. C. Willard, J. Chambaz, J. Bruhat, G. Cogniot, C. Gindin: *Le Front Populaire. La France de 1934 à 1939*. 1972. I det flg. Willard Chambaz.
13. Die kommunistische Internationale. Kurzer historischer Abriss. 1970, p. 432.
14. Robrieux, p. 191.
15. Branko Lazitch: Les archives du Komintern et la naissance du front Populaire. I *Contrepoint*, no. 3, 1971.
16. Louis Bodin/Jean Touchard: *Front Populaire 1936*. 1972. p. 13. Denne lille oversigt udmærker sig ved en glimrende redegørelse for reaktionen i pressen, med fyldige citater og flere appendiks, der gør bogen værdifuld som håndbog og indføring.
17. For en rammende karakteristik af Lazitch produktion, se Albert S. Lindeman, University of California, anmeldelse af Lazitch/Drachkovitch: *Lenin and the Comintern* i Newsletter. European Working and Labor Class History, nov. 1974, no. 6.
18. Georges Lefranc: Histoire du front populaire. Anden reviderede og udvidede udgave, 1972. Indeholder flere vigtige hidtil ukendte tekster og vidneudsagn samt en omfattende, men langt fra komplet bibliografi. I det flg. Lefranc.
19. Jacques Duclos: Mémoires, vol. II, 1935-39. 1969. p. 39. Alene som leder i allerøverste plan af PCF er Duclos erindringer af interesse, især naturligvis til belysning af tankegangen i PCF ledelsen.

- Som supplement til disse erindringer kan anføres en artikel af Duclos: Souvenirs sur la troisième Internationale, i la Nouvelle Critique, no. 27, oct. 1969.
20. Lefranc, p. 88.
 21. Willard, Chambaz, p. 54.
 22. Georges Lefranc: Le Mouvement Socialiste sous la troisième République. 1963.
 23. Gilbert Ziebura: Léon Blum et le Parti socialiste, 1872-1934. 1967.
 24. Om Pivert og denne retning i SFIO, se Jean Rabaut: Tout est possible. 1972. Rabauts bog er et forsøg - temmelig overfladisk desværre - at skrive »gauchismens« historie i Frankrig i dette århundrede.
 25. Bodin-Touchard, p. 27.
 26. Georges Dupeux: Le Front Populaire et les élections de 1936. 1959.
 27. Se Die kommunistische Internationale, p. 470.
 28. Maurice Thorez: Fils du peuple. 1961. Robrieux gør et stort nummer ud af at Fils du peuple ikke er skrevet af Thorez, af et kollektiv, hvilket er ganske ligegyldigt for bogens værdi som kilde til PCF. Mere vigtig er Robrieux' analyse af forskellene mellem 1936, 1939 og 1961 udgaven. Her er der noget at hente!!!
 29. Jacques Duclos: Mémoires, II, p. 147.
 30. Léon Blum. Chef de gouvernement 1936 - 1937. Actes du colloque. 1967. P. 125 - 135.
 31. Gérard Walter: Histoire du Parti Communiste Français. 1948. Fauvet, vol. I, p. 309.
 32. Juin 36. »L'explosion sociale« du Front populaire, présentée par Georges Lefranc. 1966.
 33. Rabaut, anf. værk.
 34. B. Badré: Les grèves du Front populaire aux usines Renault. Le Mouvement Social. no. 81.
 35. Lefranc, p. 190 ff.
 36. Leon Blum. Chef de gouvernement, p. 329 - 377.
 37. Pierre Cot: Ce que fut la »non-intervention relâchée«. Le Monde 21-11-75.
 38. Denne periodisering skyldes Jean-Marcel Jeanneney: La politique économique de Leon Blum i Leon Blum. Chef de gouvernement, p. 207 ff.
 39. Le Mouvement Social, janv.-mars 1966, p. 175-181.
 40. Alfred Sauvy: Histoire économique de la France. De Pierre Laval à Paul Reynaud, 1931-39. 1965-67.
 41. Serge Wolikow: Le P.C.F. et les questions de l'état (1928-1938). I Cahiers de l'Institut Maurice Thorez, no. 6, 1974.
 42. Annie Kriegel: Le Parti Communiste Français sous la troisième République (1920-1939): mouvements des effectifs et structures d'organisation. I Annie Kriegel: Le pain et les roses. 1968.
 43. K.K. Schirinja/H. Schumacher: Der Kampf der internationalen Arbeiterbewegung gegen den Faschismus. I Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung, I, 1975. K.K. Schirinja/H. Schumacher: Methodologische Aspekte in der Arbeit des VII. Kongresses der K.I. Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 4, 1975.